

MARCIN MAJEWSKI

Troska Boga o słabych i uciśnionych w świetle Ez 34, 16

Werset Ez 34, 16¹ należy do znanej Ezechielowej perykopy o pasterzach (Ez 34, 1–31). Prorok Ezechiel, używając bliskiego słuchaczom obrazu pasterza i jego trzody, nakreśla sytuację ludu Bożego prowadzonego przez złych przywódców. Perykopa więcej niż o złych pasterzach mówi o zbawczym działaniu Boga, dobrego Pasterza, dlatego tytuł perykopy „Dobry Pasterz” jest bardziej adekwatny w nowym polskim tłumaczeniu Biblii opublikowanym przez Edycję Świętego Pawła² niż w tłumaczeniach dotychczasowych.

Nas interesuje zaznaczony w tytule werseł 34, 16 ze względu na całym odmiennie tłumaczenie pewnego czasownika w różnych wydaniach Biblii. Przytoczę cały werseł za *Biblia Hebraica Stuttgartensia*³, która stała się podstawą wszelkich prac translatorskich i egzegetycznych nad Starym Testamentem:

אֶת־הָאֲבֹרֹת אֲבַקֵּשׁ וְאֶת־הַנְּדָחִים אֲשִׁיב וְלִנְשֹׁבֵרֵת אֲחַבֵּשׁ וְאֶת־הַחֹלָה אֲחַזֵּק
וְאֶת־הַשְּׂמֹנֶה וְאֶת־הַחֹזֶקֶה אֲשַׁמֵּיד אֶרְעֶנָּה בְּמִשְׁפָּט:

Chodzi nam o tłumaczenie zaznaczonego w tekście czasownika שָׂמַד (*šāmad*). Słowo to występuje w Biblii w formie biernej *nifal*, gdzie

¹ Dziękuję bratu Euzebiuszowi Grądalskiemu OSPPE za zwrócenie uwagi na ten fragment biblijny.

² *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Częstochowa 2008.

³ *Biblia Hebraica Stuttgartensia [Torah, Nevi'im u-Khetuvim]*, quae antea cooperantibus A. Alt, O. Eissfeldt, P. Kahle, ediderat R. Kittel, adjuvantibus H. Bardtke [et al.], cooperantibus H. P. Rüger et J. Ziegler, ediderunt K. Elliger et W. Rudolph, textum Masoreticum curavit H. P. Rüger, masoram elaboravit G. E. Weil, Stuttgart 1967–1977.

oznacza „być zniszczonym, wytępionym, wymordowanym”, oraz w formie sprawczej *hifil*, gdzie oznacza „zniszczyć”, „wytępić”, „zglądzić”, „wygubić”, „zlikwidować”⁴. W omawianym tekście czasownik *šāmad* występuje w pierwszej osobie liczby pojedynczej *imperfectum* w *hifil*, zatem oznacza „zniszczę”, „wytępię”, „zglądzę”. Cały więc wers w tłumaczeniu w miarę dosłownym brzmiałby tak: „Zaginioną odszukam, wygnaną sprowadzę z powrotem, zranioną opatrzę, słabą wzmocnię, natomiast tłustą i mocną zniszczę. Będę paś sprawiedliwie”.

Zarówno Septuaginta (LXX) jak i Wulgata (Wlg.), a za nimi wiele przekładów współczesnych, dokonują pewnej poprawki w tekście masoreckim (TM), zmieniając jedną bardzo podobną literę hebrajską w omawianym czasowniku, dzięki czemu otrzymują czasownik שָׁמַר (*šamar*), który w formie podstawowej *qal* oznacza „chronić”, „doglądać”, „opiekować się”, „strzec”⁵. Tłumaczą go więc odpowiednio jako φυλάξω („będę strzegł”, „ochronię” – LXX) i *custodiam* („będę strzegł”, „będę miał w opiece” – Wlg.). W Polsce za tradycją Wulgaty idą m.in. *Biblia Jakuba Wujka* i wszystkie przekłady współczesne. Rzeczywiście spółgłoski ר (*r*) i ד (*d*) są bardzo do siebie podobne i z praktyki nauczania języka hebrajskiego mogą powiedzieć, że często przez studentów mylone – stąd poprawka ta nie wydaje się duża. Cały werset w przekładzie Biblii Tysiąclecia brzmi tak: „Zagubioną odszukam, zabłąkaną sprowadzę z powrotem, skaleczoną opatrzę, chorą umocnię, a tłustą i mocną będę ochraniał. Będę paś sprawiedliwie”.

Niektóre jednak przekłady współczesne powstrzymują się od korekty tekstu hebrajskiego i pozostają przy TM w obecnym kształcie. Tak czyni np. wiekowy angielski przekład *King James Version*, gdzie czytamy: „I will seek that which was lost, and bring again that which was driven away, and will bind up that which was broken, and will strengthen that which was sick: but I will destroy the fat and the strong; I will feed them with judgment”.

⁴ Zob. L. Koehler, W. Baumgartner, J. J. Stamm, *Wielki Słownik Hebrajsko-polski i Aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 2, Warszawa 2008, 525; F. Brown, S. R. Driver, Ch. A. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament. Based on the Lexicon of W. Gesenius*, tłum. E. Robinson, Oxford 1966, 509; P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Warszawa 1999², 363.

⁵ Zob. np. P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski*, dz. cyt., 365.

Podobnie tłumaczy *New King's James Version* (1982) czy amerykańskie tłumaczenia takie jak *The New American Bible* czy *New American Standard Bible with Codes* (1995). שָׁמַד (*šāmad* – „zniszczyć”, „wytracić”) jako podstawę tłumaczenia przyjmuje również np. przekład francuski *Traduction Oecuménique de la Bible* (1988), włoski *La Nuova Diodati* (1991) i *La Sacra Biblia Nuova Riveduta* (1994), niemiecki *Luther Bibel* (1912) i *German Schlachter Version* (1951) oraz żydowska Biblia Hebrajska *Tanak* wydawnictwa Jewish Publishing Society (1985).

Nie trzeba zaznaczać, że różnica w obu tłumaczeniach jest niebagatelna, gdyż sens sformułowań jest przeciwny, a działanie JHWH względem owiec tłustych i mocnych w obu tłumaczeniach krańcowo różne. Zapytajmy więc, co usprawiedliwia tłumaczenia współczesne pozostające przy czasowniku שָׁמַד (*šāmad*) oraz czym kierowali się tłumacze LXX i Włg., i wielu nowożytnych przekładów (w tym wszystkich przekładów polskich), dokonując poprawki TM na czasownik שָׁמַר (*šāmar*). Kto ma rację? Która lekcja, które tłumaczenie jest bliższe myśli autora natchnionego?

Pozostawienie TM bez poprawki w omawianym miejscu ma za sobą argumenty z krytyki tekstu oraz egzegetyczno-teologiczne. Po pierwsze, tekst krytyczny *Biblia Hebraica Stuttgartensia* zawierający czasownik „zniszczyć” bazuje na tzw. Kodeksie Leningradzkim (L – Leningrad Codex B19^A). Jest to manuskrypt przygotowany przez Mosze ben Aszera na przełomie roku 1008 i 1009 po Chrystusie, który stanowi najpełniejsze świadectwo tekstu masoreckiego, a zdaniem wydawców *Biblia Hebraica Stuttgartensia* pozostaje wciąż najstarszym i najlepiej zachowanym manuskrytem całej Biblii hebrajskiej⁶. Na Kodeksie Leningradzkim opierają się też oprócz wydawców stuttgartarskich tacy wydawcy Biblii hebrajskiej, jak Hendrickson Publishers⁷ czy Wm. B. Eerdmans i Brill Academic Publishers⁸.

Również Kodeks z Aleppo (A) – drugi najbardziej znaczący manuskrypt tekstu masoreckiego – przekazuje w Ez 34, 16 lekcję *šmd*⁹. Po-

⁶ Zob. *Prolegomena*, [w:] *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, dz. cyt., s. XI.

⁷ *Biblia Hebraica Leningradensia. Prepared according to the vocalization, accents, and Masora of Aaron ben Moses ben Asher in the Leningrad Codex*, ed. by A. Dotan, Peabody 2001.

⁸ *The Leningrad Codex. A fascimile edition*, general editor D. N. Freedman, Grand Rapids-Leiden-New York 1998.

⁹ *The Hebrew University Bible. Ezekiel*, red. M. H. Goshen-Gottstein, Jerusalem 2004 oraz Jewish Publication Society, *JPS Hebrew-English Tanakh: The Traditional Hebrew Text and the New JPS Translation*, Philadelphia 1999².

dobnie czyni trzeci z niezwykle ważnych kodeksów – Kodeks Kairski (C) zawierający jedynie proroków większych i mniejszych¹⁰.

Po drugie, kiedy przejdziemy do egzegezy perykopy, to zauważamy, że owce tłuste w wersecie 34, 16 wydają się być wyraźnie przeciwstawione owcom słabym, wygnanym, poranionym (symbol Izraela w niewoli) – a nie stojące w jednym rzędzie z nimi jako pokrzywdzone. Wskazuje na to czasownik חָזַק (*hāzaq*) – „umocnić” w stosunku do owcy słabej naprzeciwko przymiotnika חָזָק (*hāzāq*) – „mocny” opisującego owce tłustą – przeciwstawienie wzmocnione przez pointę wersetu: „Będę paś sprawiedliwie” (אֶפְשֶׁה בְּצֶדֶק *b'ēmišpāt*). Owo hebrajskie אֶפְשֶׁה בְּצֶדֶק *mišpāt* wskazuje na kontekst sądowniczy – rozsądzania pomiędzy jedną stroną sporu a drugą, pomiędzy owcami biednymi i słabymi a owcami mocnymi i tłustymi. Rzeczownik *mišpāt* bowiem tak trudny do scharakteryzowania jednym słowem pochodzi od czasownika שָׁפַט *šāpaṭ* określającego czynność sądenia, rozsądzania, rozstrzygnięcia, bycia sędzią, oddawania sprawiedliwości czy ukarania¹¹.

Takie rozumienie wersetu oraz samego rzeczownika *mišpāt* – że Pan Bóg będzie paś sprawiedliwie, czyli rozsądzi pomiędzy dwoma stronami sporu – potwierdzają następne wersety perykopy o pasterzach: „Do was zaś, owce moje, tak mówi Pan Bóg: Oto Ja będę rozsądzał (אֶפְשֶׁה שֹׁפֵט *šōpēṭ*) pomiędzy jedną owcą a drugą, między baranami a kozłami. Czyż to wam może mało, że pasiecie się na dobrym pastwisku, by resztę swego pastwiska deptać swoimi stopami, że pijecie czystą wodę, by resztę mącić stopami? A owce moje muszą paść się tam, gdzie wy zdeptaliście waszymi stopami, i pić to, coście zmacili waszymi stopami. Dlatego Pan Bóg tak mówi do nich: Oto Ja sam rozsądzę (אֶפְשֶׁה שֹׁפֵט *šāpaṭti*) pomiędzy owcą tłustą a owcą chudą. Ponieważ wszystkie zwierzęta słabe odpychaliście bokiem i plecami i popychaliście je swoimi rogami, tak że je przepędzaliście, dlatego chcę pomóc moim owcom, by już więcej nie stawały się waszym łupem; rozsądzę (אֶפְשֶׁה שֹׁפֵט *šāpaṭti*) między jedną owcą a drugą” (Ez 34, 17–22).

Wersety 17–22 wydają się kluczowe dla pozostawienia czasownika *šāmad* bez poprawki w w. 16, gdyż jeśli dotąd mowa była tylko o owcach poszkodowanych przez zaniedbanie ze strony złych pasterzy, tak tu mówi

¹⁰ C. F. Pérez, *El código de profetas de el Cairo*, Madrid 1979–1992 (Textos y estudios Cardenal Cisneros, 20, 26, 30–31, 36–37, 44, 51).

¹¹ Zob. np. P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski*, dz. cyt., 369.

się również o „złych” owcach. Wersety te wskazują już na wyraźny podział, jaki istnieje pomiędzy owcami słabymi a mocnymi i tłustymi, które wypasły się kosztem tych pierwszych. Owce tłuste występują w perykopie w kontekście wyraźnie negatywnym obok baranów i kozłów (symbol obcych narodów), z którymi razem depczą dobre pastwisko, mącą czystą wodę oraz odpychają i przeganiają zwierzęta słabe (ww. 18–21). W wersetach tych trzy razy występuje czasownik *šāpaṭ*, który jest rdzeniem rzeczownika *mišpāt* z wersetu 16¹². Wersety 20–22, gdzie zapowiedziany jest Boży sąd i rozdzielenie owiec tłustych od chudych, nie pozostawiają tu wątpliwości.

Podobne rozwinięcie motywu: „słabą umocnię, a mocną osłabię” znajdujemy np. w kantyku Anny: „Łuk mocarzy się łamie, a słabi przepasują się mocą, za chleb najmują się sydzi, a głodni już odpoczywają, nieplodna rodzi siedmioro, a wielodzietna wędnie” (1 Sm 2, 4–5) czy w bardzo podobnej, wyśpiewanej po wiekach pieśni Maryi: „Strąca władców z tronu, a wywyższa pokornych. Głodnych nasycy dobrami, a bogatych z niczym odprawia” (Łk 1, 52–53).

W przekładach poprawiających czasownik wersetu 16 na *šamar* („strzec, ochraniać”) tekst wydaje się sobie zaprzeczać: Pan Bóg będzie chronił owce tłuste, które za chwilę są osądzone i potępione za cierpienia tych słabych.

Z kolei poprawa tekstu masoreckiego, jak czyni to LXX i Włg., również ma za sobą pewne argumenty z krytyki tekstu i egzegetyczne. Po pierwsze, w aparacie krytycznym *Biblia Hebraica Stuttgartensia* znajdujemy wskazanie na manuskrypt, który przekazuje wersję *šamar* („strzec, ochraniać”), oraz na propozycję *ʿešmōr* (עֶשְׂמֹר) pochodzącą od tego czasownika. Manuskrypt ów to tzw. *Codex Manuscriptus Hebraicus* wydany przez B. Kennicotta¹³; nie cieszy się on jednak takim uznaniem jak Kodeks Leningradzki czy Kodeks z Aleppo. Po drugie, przechodząc do argumentów egzegetycznych, pięć pozytywnych (?) czynności Jahwe jako pasterza wobec owiec w wersecie 16 staje wobec pięciu pozytywnych czynności zaniedbanych przez złych pasterzy w wersecie 4. Co

¹² J. Homerski nazywa fragment 17–22 „słowem sądu” z wiodącym czasownikiem *šāpaṭ* – zob. J. Homerski, *Umilowany przez Boga Pasterz czasów mesjańskich*, [w:] *Mesjasz w biblijnej historii zbawienia*, red. S. Łach, M. Filipiak, Lublin 1974, s. 140, przypis 1.

¹³ Kodeks wydany jako *Vetus Testamentum Hebraicum*, secundum B. Kennicott, t. 1–2, Oxonii 1776–1780.

ciekawe, cztery pary (przymiotnik plus czynność) z wersetu czwartego są dokładnie powtórzone w wersecie 16, ale w odwrotnym porządku; zamiast owcy słabej, którą należy wzmocnić, pojawia się owca tusta i mocna. Porównajmy oba wersety:

w. 4

A Słabej nie wzmocnialiście,

o zdrowie chorej nie dbaliście, [człon bez pary]

B skaleczonej nie opatrywaliście,

C zabłąkanej nie sprowadzaliście z powrotem,

D zagubionej nie odszukiwaliście,

a z siłą (חֲזָקָה – *ħozqā(h)*) i okrucieństwem obchodziliście się z nimi.

w. 16

D' Zagubioną odszukam,

C' zabłąkaną sprowadzę z powrotem,

B' skaleczoną opatrzę,

A' słabą wzmocnię,

a tustą i mocną (חֲזָקָה – *ħāzāq*) zniszczę | będę strzegł. Będę paś sprawiedliwie.

Kontekst poprzedzający wersetu 16 (w. 1–15) jest pozytywny – owce występują zawsze jako słabe i krzywdzone; Jahwe bierze ich stronę i deklaruje, że to On sam będzie pasterzem w miejsce złych pasterzy – sam będzie czynił to, czego nie uczynili pasterze.

Gdyby jednak autor natchniony chciał wyrazić w w. 16 tylko pozytywne czynności względem owiec, to piąta para również powinna być analogiczna – przed słabą powinna znaleźć się owca chora, o którą Bóg zadba. Autor natomiast mówi na końcu o owcy tustej i mocnej, czyniąc jakby wprowadzenie do tego, co nastąpi za chwilę – do rozsądzenia pomiędzy owcami chudymi a tłustymi i negatywnego osądu zwierząt mocnych i tłustych (ww. 17–22). Wiersz 16 jawi się więc jako konkluzja, podsumowanie w. 1–15 i jednocześnie wprowadzenie do fragmentu 17–22.

Dodatkowy argument za pozostawieniem czasownika *šmd* („zniszczę”) znajdujemy w wersecie Ez 25, 7, gdzie w wyroczni skierowanej przeciw Ammonitom, czytamy: „Dlatego wyciągam rękę przeciwko tobie; wydam cię na łup narodów, wypełnię cię spośród ludów, usunę cię spośród krajów. Gdy cię wyniszczę (אֲשַׁמְדֶּךָ *’ašmīdēkā*), przekonasz się, że Ja jestem Pan”. Niszczycielskie działanie Boga (*šmd*) skierowane jest tu przeciw narodowi obcemu. Podobny tekst, z tym że już skierowany przeciw Izraelowi, znajdujemy u wcześniej przepowiadającego proroka Amosa: „Oto oczy

moje, Pana Boga, zwrócone są na królestwo grzeszne i zgładzę (הַשְׁמַדְתִּי w^hišmadtī) je z powierzchni ziemi. Nie zgładzę jednak zupełnie (אֶשְׁמֵד hašmēd 'ašmīd) domu Jakuba – wyrocznia Pana” (Am 9, 8). Ciekawe, że w wyroczni tej niewierny Izrael jest przyrównany do narodów obcych: Kuszytów, mieszkańców odległej Etiopii, czy Filistynów i Aramejczyków, odwiecznych wrogów Izraela (zob. Am 9, 7). Podobnie u Ezechiela los owiec tłustych i mocnych wypasionych kosztem tych słabych jest ten sam co baranów i kozłów symbolizujących w w. 17–22 narody obce.

Wydaje się więc, że tłumaczenie „zniszczyć” znajduje swoje uzasadnienie na tyle, by nie ingerować w tekst *Biblia Hebraica Stuttgartensia* czy innych wydań TM. Takie tłumaczenie („destroy”) daje w swym komentarzu do Księgi Ezechiela R. E. Clements¹⁴, podobnie tłumaczy I. M. Duguid¹⁵. J. Blenkinsopp, przytaczając tradycyjne tłumaczenie („watch over”), zwraca uwagę na możliwość poprawki („destroy”), która zapowiada osąd owiec tłustych w ww.17–22. D. I. Block tłumaczy lekcję „to police” (utrzymać porządek, regulować), wskazując, że czytanie lekcji *šmr* ma w świetle następujących wersetów sens ironiczny i wskazuje na stanowcze okiełznanie owiec mocnych wykorzystujących swą siłę i pozycję społeczną¹⁶.

*

Ezechiel więc w imieniu Boga wstawia się za owcami uciśkanymi – wiernymi i pobożnymi Izraelitami przeciw ich przywódcom i pasterzom i zapowiada rychłą interwencję samego Boga dla ich ratunku. Sens wersetu Ez 34, 16 można streścić w następujących słowach: Pan Bóg będzie działał na korzyść swego ludu w czasie i po niewoli, będzie obdarzał go potrzebnymi łaskami, umacniał, chronił i bronił, szczególnie wobec opieszałości i przewrotności jego przywódców religijnych i politycznych oraz wobec prześladowania ze strony narodów i ludów pogańskich.

Język tego rozdziału przypomina nam język Jer 23, 1–6¹⁷, gdzie również mowa jest o złych pasterzach i działaniu Boga na korzyść owiec,

¹⁴ Zob. R. E. Clements, *Ezekiel*, Louisville 1996, 154 (Westminster Bible Companion).

¹⁵ Zob. I. M. Duguid, *Ezekiel and the Leaders of Israel*, Leiden 1994, 39–40; 121–122 (Vetus Testamentum. Supplements Series, 56).

¹⁶ Zob. D. I. Block, *The Book of Ezekiel*, t. 2: *Chapters 25–48*, Grand Rapids 1998, 286–293; zwł. 292 (The New International Commentary on the Old Testament).

¹⁷ I. M. Duguid, *Ezekiel and the Leaders of Israel*, dz. cyt., s. 39, przypuszcza, że obraz Ezechielowy został zaczerpnięty z Jer 23.

oraz język Ps 23, gdzie owce, nawet przechodząc przez ciemną dolinę, nie lękają się, gdyż Bóg, Dobry Pasterz, jest z nimi. Troska Boga o los owiec słabych w Ez 34, 16 jest bardzo podobna także do działania pasterza z pięknej przypowieści ewangelicznej o zagubionej owcy (zob. Łk 15, 4–7). Jezus, opowiadając tę przypowieść, podjął znany słuchaczom obraz z Ezechielowej perykopy o „dobrym Pasterzu” i pięknie go rozwinął.

Kraków

MARCIN MAJEWSKI

Słowa kluczowe

Księga Ezechiela, krytyka tekstu, perykopa o pasterzach, pasterz, owca

Summary

God's care about the weak and the poor in the light of Ez 34, 16

In all polish translations of Ez 34, 16 there appears a statement about God's „watching over” (*šmr*) of fat and strong sheep. This rendering derives not from masoretic text but from tradition (LXX, Vlg., Jakub Wujek Bible). But is this rendering justified? This article attempts to convince that we should stay with hebrew *šmd* (“to destroy”).

Keywords

Book of Ezekiel, textual criticism, pericope of shepherds, shepherd, sheep